

"ESIMEES". 1954/2015.
 ORIGINAALFOTO EESTI
 RAHVUSARHIIV /
 JAANUS SAMMA LOAL

ESIMEES VENEETSIAS

Ajal, mil Eestis räägitakse homo-
 teerulist ja lillast brigaadist, te-
 geleb hulk inimesi Veneetsias San
 Samuele väljakul asuvas palatsos Ees-
 ti selle aasta kõige olulisema kunstinäi-
 tuse ülespanekuga. Kunstinäituse, mil-
 le valmimisse on oma vaimset ja füü-
 silist jõudu panustanud üle saja inime-
 se ning mille tarbeks on mööda Veneet-
 sia kanaleid paadiga veetud kolm tonni
 Eesti paviljoni materjale. Näituse, mille
 keskmes on ... ühe homoseksuaalse ees-
 ti mehe lugu.

Tänavu 56. korda toimuval Veneetsia
 kunstibiennaalil, maailma olulisimal
 kunstinäitusel, on Eesti oma rahvuspa-
 viljoniga väljas 10. korda. Hetkel on va-
 juvas linnas käimas umbes kaks nädalat
 vältav jõuline lõuspurt selleks, et tule-
 val nädalal avada Palazzo Malipieros eesti
 kunstniku **Jaanus Samma** ja itaalia ku-

Kadri Karro võtab kokku **Jaanus Samma**
 projekti "NSFW. Esimehe lugu"
 teekonna Veneetsia biennaalile, mille
 järgmisel nädalal toimuv rahvamasse
 kokkumeelitav avamine linna veel
 sentimeetri võrra sügavamale vette surub.

raatori **Eugenio Viola** projekt "NSFW. Esi-
 mehe lugu".

Projekti keskmes on aastail 1921–1990
 reaalselt elanud mees hüüdnimega Esi-
 mees. Kunagine kolhoosiesimees, kes
 mõisteti sügaval Nõukogude ajal sunni-
 töölaagrisse süüdistusega homoseksua-
 lismis. Mees, kes suri aasta enne Eesti
 taasiseseisvumist ning homoseksuaal-
 suse dekriminaliseerimist, oletatavasti
 sõjaväelasest meesprostituudi käe läbi.

"Eks Esimehe loo moraal on, et kui
 ühe vähemusgrupi intiimelu on riigivõi-
 mude kontrolliva pilgu all, siis on kogu
 ühiskond represseeritud," ütleb **Rebeka**
Põldsam, Kaasaegse Kunsti Eesti Kes-
 kuse (KKEK) projektijuht-kuraator ja
 Veneetsia biennaali Eesti paviljoni ase-
 komissar, kes on ülikooliõpingute ajal
 uurinud Ida-Euroopa lesbi- ja geiajalugu.

“Nõukogude Liidus oli meestevaheline seks keelatud ja iga meest vaadati võimude poolt pahedes kahtlustava pilguga. Naistevahelist seksi seaduses defineerima ei hakatud, sest see tähendanuks, et selline asi on olemas, aga patriarhaalne seksikäsitlus ennast niimoodi õonestada ei saanud.”

Konkurss

Täpselt aasta eest, 29. aprillil 2014 andsid KKEK ja Kultuuriministerium teada, et Eestit esindab 56. rahvusvahelisel Veneetsia biennaalil Jaanus Samma ja Eugenio Viola projekt “NSFW. Ajaloo sügavikust” (nüüdseks on projekt saanud nimeks “NSFW. Esimehe lugu”), mis žürii hinnangul “püstitab küsimusi võimust, vägivallast, tagakiusamisest ja üksikisiku jõuetusest karmides inimõigusi piiravates poliitilistes režiimides”.

2015. aasta Eesti ekspositsiooni konkursile laekus kokku üksteist projekti. Žüriisse kuulusid Veneetsia biennaali Eesti paviljoni komisar, KKEKi direktor **Maria Arusoo**, Walesi MOSTYNi kunstikeskuse direktor **Alfredo Cramerotti**, KKEKi nõukogu liikmed **Rael Artel**, **Sirje Helme**, **Andres Kurg** ja **Kaido Ole**, World Expo Milano 2015 Eesti esinduse projektijuht **Andres Kask** ning kultuuriministeriumi kunstinõunik **Maria-Kristiina Soomre**.

Uurin žürii ainsalt välisliikmelt Alfredo Cramerottilt nüüd, aasta aega hiljem, miks osutus valituks just Samma ja Viola esitatud projekt. “NSFW. Esimehe lugu” räägib valjul häälel küsimustest, millele meil on raske vastuseid leida. Veel enam – seal esitatakse küsimusi, mida me enamasti parema meelega väldiks. Selles peitub lühidalt öeldes projekti jõud, ja sellisena ma seda ka tajusin, kui me enam kui aasta eest kandidaatide seas valikut tegime,” võtab Cramerotti kokku. “Meil (ja ma panen siinkohal iseenda esikohale) on kombeks pidada enesestmõistetavaks, et LGBTI teemad on läbitud ja aegunud, midagi, mis kuulub minevikku ja pole tänapäeval enam probleem. Kuid paljudes nüüdisaegsetes rahvustes ja kultuurides võib teatud seksuaalne identiteet endiselt olla “võitle või põgene” stsenaarium, ja hirmuäratava hulga inimeste jaoks võib see tähendada reaalselt vangistust, või isegi hullemat. Ja mis veel olulisem – see projekt ei tegele ainult LGBTI, gei või seksuaalse identiteediga. Samma töö on sellest, mida tähendab olla inimene.”

Kohtun Jaanus Sammaga enne tema ärasõitu Veneetsiasse. “Miks sa kandideerisid?” küsin Jaanuselt. “Ma arvan, et sel on mitu põhjust,” ütleb kunstnik. “Veneetsia on üks parimaid kohti, kus esineda ja olla rahvusvaheliselt märgatav. Väga paljud kunstnikud tahavad seal osa-

leda. Ma ei olnud selleks ise varem valmis, aga nüüd tundus, et Esimehe lugu on projekt, mille saab suuremaks arendada.”

Esimees

Alates 2007. aastast on Jaanus Samma keskendunud Nõukogude Eestis elanud geimeeste lugude kogumisele ja uurimisele. Esimehest kuulis Samma esimest korda umbes nelja aasta eest. Kunagise sõjaveterani, kolhoosiesimehe, Eesti-maa Kommunistliku Partei liikme ja 1966. aastal homosuhete eest pooleteiseks aastaks sunnitoole mõistetud mehe elukäik tundus Sammale nii huvitav, et ta asus Esimehe lugu lähemalt uurima. Huvist sai kunstiteos ja 2013. aastal võitis Jaanus projektiga “Ooper “Esimees”” Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumi poolt väljaantava Köler Prize'i nii žürii kui publiku arvestuses. Veneetsias näitamisele tulev ongi mitu aastat kestnud töö edasiarendus.

“Sa oled sellesse teemasse piisavalt süvenenud, et öelda – kui palju on suhtumine seksuaalvähemustesse Eestis Nõukogude ajaga võrreldes muutunud? Peale selle, et neid vangi ei panda,” küsin Jaanuselt.

“Eks me kõik teame, kui palju see muutunud on,” ütleb kunstnik. “Ma arvan siiski, et inimesed on muutunud sel teemal teadlikumaks.”

“Aga kas ka sallivamaks?”

“Seda ei saaks ma öelda,” vastab Samma. “Nõukogude perioodil ei teadnud inimesed isegi, mida nad tahavad. Vahel jääb selline mulje. Üheksakümnendatel on täielik peataolek, kõik on lubatud. Nüüdseks on konservatiivne pool jalad alla saanud ja proovib ennast kehtestada. Aga ma usun, et väga paljud neist inimestest, kes kas või kooseluseduse vastu võitlesid, tunnevad ehk kümne aasta lõikes selle pärast piinlikkust. Näituse kontekstis – ma loodan, et see algatab diskussioone või vähemasti tekitab inimeste peas mõtteid. Mitte ainult kitsalt seksuaalvähemuste teemal, vaid laiemalt inimvabadusest kui sellisest.”

Näitus

Just neil päevil Palazzo Malipierose installeeritava näituse sünni nimel on lisaks Jaanus Sammale intensiivselt tööd teinud kümned inimesed. Näituse kuraator on Eugenio Viola, Napoli Madre muuseumi peakuraator, kes on töötanud teiste seas maailma ühe tuntuima *performance*'i kunstniku **Marina Abramovičiga**, kureerinud koos **Reet Varblasega Orlandi** menuka näituse Tallinna Kunstihoones 2008. aastal ja samuti Eestit Veneetsias esindanud **Mark Raidpere** kahe aasta eest toimunud isikunäituse EKKMis. Eri distsipliinne siduvale näitusele tuleb välja Esimehe reaalse kohtutoimik (vastavalt isikuandmete kaitse seadusele küll muudetud/varjatud isiku-

FOTO “ESIMEHE LOOST”. JAANUS SAMMA LOAL

SEIK ESIMEHE ELUST: Stseen Marko Raadi videost “Public Toilet”, osades Esimeest kehastav Al Masson (vasakul) ja Simeoni Sundja.

ja kohanimedega); režissöör **Marko Raadi** tehtud videod; **Maarja Kangro** sõnade ja noore helilooja **Johanna Kivimäe** muusikaga aaria tenorile, metsasarvele ja klaverile; juba Köler Prize'i näituselt tuttav installatsioon “Loož”; foto- ja tekstimaterjal. Põhjaliku kataloogi on toimetanud Viola ja Rebeka Põldsam ning kujundanud graafilise disainer **Brit Pavelson**. Näituse paneb Veneetsias üles installatsioonifirma Valge Kuup.

“Töö koosneb nii paljudest elementidest, ja ma pole neid koos näinud. Ma ei tea kuni viimase hetkeni, kuidas see koos toimima hakkab. Aga see on ka väga huvitav,” ütleb Jaanus. Just nii suure meeskonnaga koos näituse tegemist peab ta üheks biennaalil osalemise huvitavamaks õppetunniks.

Brit Pavelsoni jaoks tegigi projektis osalemise ahvatlevaks selle kompleksus. “Disaineri käsi ulatub alates näituse väliskommunikatsioonist kuni näitusesiseste objektideni, seega on tegu erakordselt laiahaardelise ja mitmekülgse terviku loomisega,” räägib ta. “Kätte on antud väga kirev materjal. Oli teada, et kataloogi võiks kuuluda reproduutseeritud toimik aastast 1966 ning sellega paralleelselt näitust

puudutav kataloog mitmete tekstide, aaria, joonistuste ja näitust puudutava pildimaterjaliga. Sealt kujunes otsus hoida toimik, mis on sisuliselt eraldiseisev materjal, ja kataloog eri köidetes. Kõikide kujunduste juures saigi läbivaks jooneks mängida Nõukogude-ajast resoneerivate elementidega, aga selgelt tänapäevase peegeldusega.” Koostöös kunstnikuga vormistas Pavelson näituseruumi ühel seinal paiknema ajateljle Esimehe elust, töötas välja kujunduste üldise visuaalse kontseptsiooni, plakati, kutsed, veebikülje, reklaamid jne.

Marko Raat, kes on mitu aastat tegelenud Eesti Rahva Muuseumi uude hoonesse tuleva ekspositsiooni jaoks videote tegemisega, kirjutab Esimehe loo ainetel stsenaariumi, mille alusel tehtud videod tulevad Veneetsias kolme projektsioonina näitamisele. “Nüüd tekkiski hea võimalus testida uut ERMi geinäitusega,” räägib Marko Raat. “Jaanus on kogunud päris palju geifolkloori ja materjalina oli olemas ka Esimehe kohtutoimik. Ma olen kuidagi sattunud kohtulugude lainele. ERMi jaoks töötasin läbi Eesti nõiaaprosesside toimikuid. Paralleel on ilmselge. Tõsta nõiajaht lihtsalt mõnisaada aastat edasi. Esimehe perversselt detailest kohtutoimikust noppisin mõned kõnekad episoodid ja püüan tõlkida visuaalsesse keelde seda, mida inimestel paluti kohtus kirjeldada.” Videotes astub üles Teatri NO99 näitleja **Simeoni Sundja** ja Esimeest kehastav **Al Masson**, prantsuse päritolu Taanis elav *performance*'i-kunstnik.

“Tolerantsus ja iga inimese vabadus olla see, kes ta olla tahab, on minu arvates õnneliku ühiskonna alus,” ütleb helilooja Johanna Kivimägi. “Ma loodan, et Jaanuse teos jõuab vaatajani ning paneb ta selle teema üle mõtlema. Heliloojana loodan, et muusika haarab vaataja kaasa ja loob meeleolu, mis võimaldab teose tervikut paremini kogeda.”

Raha

Eesti osalemist Veneetsia biennaalil toetab kultuuriministerium 132 000 euroga, mis on jaotatud kahe aasta (2014 ja 2015) peale. Pisut vähem kui pool sellest rahast kulub ruumile – Eesti paviljoni rent näituse ajaks Palazzo Malipiero kolmandal korrusel 20. aprillist 30. novembrini 2015 ehk ülespanekust kuni alavõtmiseni on 63 000 eurot. “Ruum on näituseks väga sobiv, heas asukohas ja suhteliselt soodne võrreldes näiteks Arsenale ja Giardiniga (biennaali põhitoomiskohad, kus paikneb ka enamik rahvuspaviljone – K. K.). Palazzo Malipiero on suurepärase leid keset linna,” räägib Rebeka Põldsam.

KKEKi direktor Maria Arusoo mõnab, et vaid riigi toetusest jääb nii keerulise ja raha- ning ajakuluka projekti puhul väheks. Projektile paneb õla alla ka terve hulk eratoetajaid, teiste seas juba teist korda advokaadibüroo Borenius. “Veneetsia

Eesti paviljoni komisar **Maria Arusoo**

Eesti paviljoni asekomissar **Rebeka Põldsam**

EESTI PAVILJONID VENEETSIA BIENNAALIL 1997–2015

- 1997 – Siim-Tanel Anus, Raoul Kurvitz, Jaan Toomik.
- 1999 – Ando Keskküla, Jüri Ojaver, Peeter Pere. Kuraator Johannes Saar.
- 2001 – Ene-Liis Semper, Marco Laimre.
- 2003 – John Smith (Marko Mäetamm, Kaido Ole). Kuraator Anders Härm.
- 2005 – Mark Raidpere. Kuraator Hanno Soans.
- 2007 – Marko Mäetamm. Kuraator Mika Hannula.
- 2009 – Kristina Norman. Kuraator Marco Laimre.
- 2011 – Liina Siib.
- 2013 – Dénes Farkas. Kuraator Adam Budak.
- 2015 – Jaanus Samma. Kuraator Eugenio Viola.
- Lisaks on biennaali põhinäitusel osalenud 2001. aastal Ene-Liis Semper ja 2003. aastal Jaan Toomik.

Samal ajal Veneetsias...

“Täpselt kümme päeva enne biennaali avamist saab tõdeda, et kõik sujub plaanipäraselt. Muidugi on teada, et viimasel hetkel võib tulla üllatusi, kuid hetkel tundub, et sedasi ei juhtu,” raporteerib Veneetsia biennaali Eesti paviljoni komisсар Maria Arusoo esmaspäeval, 27. aprillil Itaaliast.

Arusoo, Jaanus Samma, produktiooni assistent **Sten Ojavee** ja näituse installatsioonimeeskond koos seisus **Neeme Külml, Jaana Jüris, Villem Särel ja Tõnu Narro** jõudsid Veneetsiasse 20. aprilli hilisõhtul. “Marco Polo lennujaamast lokkusime poolteist tundi paadiga Veneetsia poole, ja meeleolu oli loodud - mahe suveõhk ja sulnid kanalid, linn, mis hea tujuga tundub nii romantiline ja paeluv, mõru tujuga uppuv ja turistidest üle koormatud.”

Arusoo räägib, et installeerimine on laabunud hästi, et Jaanus Samma on kõik väga hästi läbi mõelnud ja Valge Kuubi tiim teeb üliprofessionaalset tööd. 26. aprillil lisandusid meeskonda EKA fototudengid ja nende juhendaja **Reimo Vösa-Tangsoo**.

“Tundub, et Itaalias ei muretseta üle ja eelkõige tuleb ikka elada. Kui kell kukub lõunatundi, siis jäävad kastid vee kohale kraanade otsa rippuma ja hinnalised kunstiteosed kanali äärde ning minnakse mõnusalt kehakinnitust võtma. Nii leidsime ka meie eesti kastide kõrvalt **Jackson Pollocki** teosed, mis seal valveta vedelesid,” jagab Arusoo oma muljeid.

Tööpäevad Veneetsias algavad umbes kell 10 ja kestavad kuni 12 tundi. Tuleb ehitada näitust, saata kutseid, tegeleda kõigega, mida suurnäituse ettevalmistus nõuab. “Ainus moment, mis on viinud meid korter-paviljon-toidupood-korter trajektoorilt kõrvale, on ootamatu hingamisteede põletik, mille tõttu oli vaja külastada esmaabipunkti. Kuid piinarikas ja tüütu haiglakülastus muutub Veneetsia kontekstis imeliseks arhitektuuri- ja kunstituuriks ja nii olimegi ümbritsetud Ospedale Civile 15. sajandi kaunite ruumide, käikude, sisehoovide, Bellini ja Tintoretto koopiatega. Õhtuti sööme maitsvat pitsat Campo Santa Margherital ja arutame Esimehe elu üle. Põnev aeg. Ja näitus hakkab juba oma visuaalset kuju võtma.”

56. rahvusvahelise Veneetsia biennaali pressipäevad toimuvad 6. kuni 8. maini 2015. Eesti paviljon avatakse pidulikult järgmisel neljapäeval, 7. mail kell 16.00. Publikule avaneb biennaal 9. mail ja jääb avatuks 22. novembrini 2015.

Loe digilehest Mark Raidpere meenutust enda osalemisest 51. Veneetsia biennaalil kümme aastat tagasi ja ülevaadet riigi toetatud kultuurisündmustest välismaal 2014–2015. ajaleht.ekspress.ee

EESTI PAVILJON 56. VENEETSIA BIENNAALIL

- “NSFW*. Esimehe lugu”
- Kunstnik Jaanus Samma
- Kuraator Eugenio Viola
- Videod Marko Raat
- Graafiline disainer Brit Pavelson
- Näitusekujundus ja installeerimine Valge Kuup (Neeme Külml, Jaana Jüris, Villem Särel, Tõnu Narro)
- Komissar Maria Arusoo
- Asekomissar Rebeka Põldsam
- Produktiooniassistent Sten Ojavee
- Vaata lisa <http://chairmanstale.com/> ja <http://www.labiennale.org/>

*-NSFW (Not Suitable for Work, tööks sobimatu) – töökeskkonda või piiratud privaatsusega olukorda mittesobiva erootilise või potentsiaalselt solvava sisu hoiatus internetis

biennaal on meie arusaamist mööda kaasaegse kunsti maastikul väga tähtis sündmus, nagu mõni spordi suurvõistlus, ja kõnetab ka neid, kes võib-olla kunstimaailma igapäevaselt ei jälgi. Seega on meil KKEKi toetamise kaudu võimalus ennast siduda Eesti jaoks olulise rahvusvahelise üritusega,” ütleb Boreniuse partner **Peeter Kutman**.

“Aga kuidas te hindate eraettevõtete panust kultuuri toetamisse Eestis? On see teie arvates piisav?” küsin Kutmanilt.

“Ei usu, et on piisav ja kuna riik ei anna otseselt ka mingeid maksusoodustusi, siis arvan, et toetamine ei ole ka väga süsteemne,” vastab advo-

kaat. “Toetatakse kas n-ö turunduslikul eesmärgil või siis puhtalt heategevusena. Esimesel juhul tundub mulle, et reeglina on spordil teatud eelised toetuse saamisel, sest seal on lihtsam edu “mööta” ning seal läbi ka ettevõtjatel parem “toetust müüa”. Teisel juhul tehakse aga n-ö puhast heategevust, ilma otseselt midagi vastu saamata. Siin aga konkureerivad kultuuriprojektid (sport sealhulgas) igasuguste sotsiaalsete projektidega. Jällegi, mul on tunne, et viimased on mõnevõrra paremas seisus. Selleks, et toimuks mingi oluline läbimurre kultuuri toetamise osas eraettevõtete poolt, on vaja muutust maksupoliitikas.”

SAMAL AJAL VENEETSIAS: Jaanus Samma esmaspäeval Palazzo Malipieros, kus on valmimas üks osa projektist “NSFW. Esimehe lugu”, installatsioon “Loož”.

Uurin Rebeka Põldsamilt, kas KKEKis on arutlusel olnud ka Eesti le oma paviljoni ehitamine Veneetsiasse. “Veneetsias ehitamine oleks tülikas ega põhjendaks ennast ilmselt rutem kui viiekümne aastaga. Kas sellel ajal üldse on veel Veneetsias biennaal, ei tea ju keegi,” vastab Põldsam. “Meil on praegu Eestis kindlasti olulisemaid kultuuri-ehitisi rahanappuses, nii et mõtleme oma paviljonile siis, kui EKA on valmis ehitatud, kui Eesti Kunstnike Liidu kinnisvara on kaasajastatud, EKKMi juurdeehitused valmis ja kõigil kunstimuseumidel korralikud ladustamisplannid kogudele olemas.”

FOTOD REIMO VÖSA-TANGSOO, ILMAR SAABAS, TÕNU TUNNEL, ERAKOGU